

İlk Dönem Tasavvuf Kaynakları ile Menâkıbnâmelerdeki Hayvanlarla İlgili Kerametlerin Tasavvufî Muhtevâsı

The Sufi Content of Animal-Related Miracles in Early Sūfî Sources and Manâkıbnâmas

Dr. Öğr. Üyesi
Mehmet Tabakoğlu

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bolu, Türkiye / Asst. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology, Bolu, Türkiye
<https://orcid.org/0000-0002-8866-3428>
ROR ID: <https://ror.org/01x1kqx83>
mehmettabakoglu@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 25 Şubat / 25 February 2025
Kabul Tarihi / Date Accepted: 14 Haziran / 14 June 2025
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / 30 June 2025
Yayın Dönemi / Publication Period: Haziran / June
DOI: <https://doi.org/10.46231/sufiyye.1646918>

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Tabakoğlu).

Telif Hakkı&Lisans

Copyright&License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği / Kalem Education Culture Academy Association

Atıf / Cite as

Mehmet Tabakoğlu, "İlk Dönem Tasavvuf Kaynakları ile Menâkıbnâmelerdeki Hayvanlarla İlgili Kerametlerin Tasavvufî Muhtevâsı", *Sufiyye* 18 (Haziran / June 2025), 57-88.

Öz

Tasavvufun her zaman gündemde olan konularından bir tanesi kerametlerdir. İlk yazılan kaynaklardan menâkıbnâmelere kadar hemen bütün tasavvuf eserlerinde keramet konusu çeşitli yönleriyle işlenmiş ve keramet kabilinden olaylar anlatılmıştır. Biz bu çalışmamızda tasavvufun ilk kaynakları olarak kabul edilen eserlerden hareketle farklı motifleri bulunan kerametlerin sadece hayvanlarla ilgili olanlarına odaklandık ve bu kerametleri hayvanların insanları uyarması, sûfilerin hayvanlarla konuşabilmeleri, vahşi hayvanların sûfilere zarar vermemesi, dua ile ölmüş hayvanların dirilmesi gibi yönlerden inceledik. Çalışmamızda örnek olay incelemesi yöntemiyle çok sayıda menkıbe ele alınmıştır. Menkıbelerin tasavvufi yönden vermek istedikleri mesajlar ve bu menkıbelerde geçen hayvanlarla ilgili kerametlerin sohbet, semâ, zikir, sabır, tevekkül, takva, tevbe, zühd, verâ, isar, cömertlik, riyazet, mücadele, fütüvvet, şeyhlere hürmet, zikir telkini, cesaret, iman, velâyet, hayâ, edeb, terbiye, ahlak, zâhir-bâtin, duanın gücü gibi tasavvuf kavramlarıyla ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak keramet konusunun sûfiler tarafından farklı değerlendirmelere konu olduğunu gösteren yine içerisinde hayvanların geçtiği olaylar ele alınmış ve kerametlerin mahzurlu yönleri ve gizlenmesi gerektiğine dair görüşler ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfî, Keramet, Menkıbe, Hayvanlar.

Abstract

One of the topics of Sûfism that has always been on the agenda is the subject of miracles. In almost all Sûfî works, from the earliest sources to the menâkıbnâmas (works that talk about the lives of the Sûfis), the subject of karâmah (miraculous occurrences granted by Allah) has been dealt with in various aspects, and events of the nature of karâmah have been described. In this study, based on the works that are considered to be the first sources of Sûfism, we have focused only on the animal-related miracles, which have different motifs, and we have examined these miracles in terms of animals warning people, Sûfis being able to talk to animals, wild animals not harming Sûfis, and resurrection of dead animals with prayer. In our study, a large number of mankibas (stories that talk about the extraordinary states of the Sûfis) were examined with the case study method. It has been tried to reveal the Sufi messages of the mankibas and the relations of the animal-related miracles mentioned in these mankibas with Sufi concepts such as conversation, sama (a Sûfî ceremony involves listening to music), dhikr, patience, tawakkul, piety, tawba (repentance), zuhd (asceticism), vera (faithfulness), isar (altruism), generosity, riyazah (self-training), mujahada (spiritual struggle), futuwat (chivalry), reverence for sheikhs, dhikr (remembrance of Allah) inculcation, courage, faith, wilâyah (sainthood), hayâ (bashfulness), adab (proper conduct), decency, morality, zâhir (outward aspect of things)-bâtin (esoteric aspect), and the power of prayer. Finally, incidents involving animals, which show that the subject of miracles is subject to different evaluations by Sûfis, are discussed, and the views on the drawbacks of miracles and the need to conceal them are put forward.

Keywords: Sûfism, Sûfî, miracle, legend, animals.

Giriş

Kerametler, ilk mutasavvıflardan itibaren günümüze dek açıklanmış, savunulmuş ve tartışılmıştır. Allah'ın kudreti, determinizm, nübüvvet, mucizeler,¹ velayet gibi kavramlarla yakından ilişkili olan keramet konusu, yazılan ilk tasavvuf kaynaklarında ve tarikatlar döneminde yazılan menâkıbnâmelerde teorik bilgi ve tartışmalarla birlikte hayli fazla keramet örneğiyle birlikte yer almıştır. Ahmet Yaşar Ocak, menkıbelerde tekrarlanan 20'ye yakın motif tespit etmiştir. Bunlar içerisinde hayvanlar üzerinde cereyan eden kerametleri şöyle sıralamıştır: “Vahşi veya yabanî hayvanları itaate alma, vahşi hayvanları zararsız hale getirme, bunları hizmetinde kullanma, bunlarla dostluk kurma, ehlî hayvanlara söz geçirme, hayvanları taş haline getirme, hayvanları konuşturma, hayvanı diriltme.”²

Çalışmada ilk başvuru kaynakları olarak Kelâbâzî (öl. 380/990)'nin *et-Taarruf*'u, Serrâc (öl. 378/988)'in *el-Lumâ'*, Kuşeyrî (öl. 465/1072)'nin *er-Risâle*'si, Hücûrî (öl. 465/1072 [?])'nin *Keşfu'l-Mahcûb*'u kullanılmıştır. Zaman zaman bunların tercümelerine de başvurulmuştur. Özellikle *er-Risâle* ve *Keşfu'l-Mahcûb*'da çok sayıda keramet örneği bulunduğu tespit edilmiştir. Yine bu kaynaklardaki kerametlerin, eserlerin farklı yerlerine dağılmış olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle bu olaylar sadece keramet başlığı altında değil; zikir, sohbet, ihlas, tevekkül gibi konuların içeriğinde de anlatılmıştır. Bu perspektiften hareketle sadece hayvanlarla ilgili kerametler, sıkça tekrarlanan amaçlar ve kavramlar olarak görülebilecek, insanları gafletten uyandırma, cesaret-tevekkül, şeyhe hürmet ve duanın gücüyle hayvanların dirilmesi başlıkları altında incelenmiştir. Son olarak hayvanlar bağlamında keramet tartışmaları başlığı altında keramet meselesinin sûfîler tarafından nasıl farklı değerlendirildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu ilk dönem kaynaklarında geçen kerametler, müstakil bir çalışmaya konu edilmediği için çalışmamız bu konuda tek bir motif üzerinden kısmî bir boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Bu ilk kaynakların yanında sonraki dönemlerde yazılan *Tezkiretü'l-Evliyâ, Hilyetü'l-Evliyâ, Nefehâtü'l-Üns* ve tarikatlar döneminde yazılan bazı menâkıbnâmelere de

1 Biz çalışmamızda kerametlerin Kur'an'daki benzerlerine işaret etmeyeceğiz. Bu konuda yapılmış bir çalışmaya gönderme yapmayı tercih ettik. bk. Nurdan Kılınç İnevi, “Kur'an Kaynaklı Keramet Motifleri”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2019), 94-122.

2 Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 70-96.

başvurarak aralarında bir devamlılık ve benzerliğin bulunduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Sadece insanın hayvan şekline bürünmesi³ ve hayvanı taşa çevirerek öldürme motiflerinin sonradan ortaya çıktığı, ilk dönem kaynaklarında bu motiflerin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tasavvuf alanında bizim araştırmamıza benzeyen bir çalışma Cüveyriye İltuş tarafından yapılan “*Sûfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açıdan Değerlendirilmesi*” adlı makaledir. Bu makalede, ahlak, mürid-mürşid ve nefis terbiyesine yönelik konular farklı hayvanlar aracılığıyla ele alınmıştır. Makaledeki örnek olaylar sadece Ebû İshak Kâzerûnî (öl. 426/1035) ve Safiyyüddîn Erdebilî (öl. 735/1334) üzerinden verilmiştir.⁴

Tasavvuf alanında yapılan diğer bir çalışmanın sahibi Esmâ Sayın “*Tasavvufî Kavramların Anlaşılmasında Hayvan Sembollerin Önemi*” adlı makalesinde, çeşitli tasavvuf kavramlarını bazı hayvanlarla benzetme ilgisinden ele almıştır. Şöyle ki alt başlıklar olarak muhabbet ve aşk, eşek ve kuş sembolüyle; dua ve zikir, arı sembolüyle; ... havf ve recâ kuş vb. sembolüyle açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada hayvanlarla ilgili olağanüstü olaylar bulunmamakta, hayvanların bazı özellikleriyle tasavvuf kavramları arasında benzeşim/analoji üzerinden anlatım sağlanmıştır.⁵ Esmâ Sayın, diğer bir makalesinde ubûdiyyet, vecd, ittisal, fakr ve muhasebe terimlerini, keramet örneklerine yer vermeden keramet kavramsal boyutu üzerinden ele almıştır.⁶

Bunların yanında genel olarak ilahiyat alanında keramet meselesi kavramsal ve tartışmalı boyutlarıyla ele alınmış, determinizm ve nedensellik bağlamında imkân ve vukuu üzerindeki tartışmalar deliller eşliğinde irdelenmiş,⁷ nübüvvet ve velayet ekseninde mucize ile farkları ve

3 Örnekler için bk. Ayşe Yüce, *Evlîya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 30-44.

4 Cüveyriye İltuş, “Sûfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açıdan Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 305-326.

5 Esmâ Sayın, “Tasavvufî Kavramların Anlaşılmasında Hayvan Sembollerin Önemi”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/10 (2017), 287-288.

6 Esmâ Sayın, “Tasavvufî Kavramlarla Anlamsal Bağları Açısından Keramet Kavramı”, *Bahâkesir İlahiyat Dergisi* 12 (2020), 239-251.

7 İbrahim Bayram, “Ebû İshâk İsferâyînî ve Kerameti”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2023), 555-580; Murat Serdar, “Ehl-i Sünnet İnancında Kerâmetin İmkân ve Vukû'u Problemi”, *Bilimname* 19 (Şubat 2010), 25-45; Hikmet Şavluk - Hasan Hacak, “Gazzâlî

benzerlikleri üzerinde durulmuş; istidrac, irhas, maûnet gibi kavramlarla da karşılaştırmalar yapılmıştır. Ayrıca kelâm mezheplerinin konuya nasıl yaklaştıklarını ortaya koyan çalışmalar da yapılmıştır.⁸

Edebiyat alanında yapılan çalışmalar bir hayli fazladır. Ayşe Yüce tarafından yapılan “Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi” adlı yüksek lisans çalışmasında hayvanlarla ilgili kerametlerin hemen hemen hepsi toplanmıştır.⁹ Nurdan Kılınç İnevi tarafından yapılan doktora çalışmasında kerametler katalog haline getirilmiş, motiflerle ilgili sayısal veriler tablo halinde çalışmanın sonuna eklenmiştir.¹⁰ Mehmet Pektaş tarafından yapılan doktora çalışmasında ise 13. ve 14. yy.’dan üç menâkıbnâme seçilmiş ve bunlarda geçen kerametler tasnif edilmiştir.¹¹ Benzer şekilde içerisinde hayvanlarla ilgili kerametlere ayrı bir başlık altında yer veren bir yüksek lisans çalışması Ayşe Kara tarafından yapılmıştır.¹² Sibel Turhan Tuna’nın “*Türk Halk Edebiyatı Derslerinde Hayvan Konulu Menkabe Örneklerinin İncelenmesi*” adlı makalesi, Ahmet Yesevî (öl. 562/1166) ve Hacı Bektâş-ı Velî (öl. 669/1271 [?])’nin hayvanlarla ilgili kerametlerini ele almakta, bunları uluslararası motif indeksine göre sınıflandırmakta ve lisans ve lisansüstü derslerde menkıbelerin nasıl işlenebileceğiyle ilgili örnek ve faydalı bir plan sunmaktadır.¹³ Bunların yanında kişi ya da kişiler, bölge, menâkıbnâme veya belli bir keramet motifi üzerinden yapılan çok sayıda akademik çalışma mevcuttur.¹⁴ Bahsedilen bu çalışmalar A. Yaşar

Özelinde Eş’arilere Göre Duyusal Bilginin Zaruri Oluşu ve Hissî Kerametın İmkânı”, *Mütefekkir Akaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 11/22 (2024).

8 Kevser Bektaş, *Mutezile Kelâmında Keramet* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Hasan Sefa Turan, *Mutekaddimîn Dönemi Ehl-i Sünnet Kelâmcılarına Göre Kerâmet* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Muhammed Nurullah Akkurt, *İslâm Kelâmında Mûcize ve Kerâmet Dışındaki Hârikulâde Haller* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

9 Yüce, *Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*, 29-82.

10 Nurdan Kılınç İnevi, *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

11 Mehmet Pektaş, *13-14. yy. Menâkıbnâmelerinde Keramet Motifleri Üzerine Bir İnceleme -Kerâmât-ı Ahî Evran, Menâkıbü’l-Kudsiyye, Menâkıbü’l-Ârifîn-* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

12 Ayşe Kara, *Anadolu Efsanelerinde Keramet Sahibi Kadınlar* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

13 Sibel Turhan Tuna, “Türk Halk Edebiyatı Derslerinde Hayvan Konulu Menkabe Örneklerinin İncelenmesi”, *Motif Akademik Halkbilimi Dergisi* 10/20 (2017), 209-234.

14 Yakın tarihli bir çalışmada hayvan motifli iki keramet anlatısı için bk. Mehmet Demirbağ - Muhammed Felat Aktan, “Molla Kasım Hoca ve Şeyh Muhammed Efendi’nin Menkıbelerindeki

Okak'ın kerametleri tasnif ettiği motiflere göre yapılmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar yapılan bu akademik çalışmalarda ilk dönem tasavvuf kaynaklarındaki kerametlere doğrudan başvuru yapılmamıştır. Bununla birlikte Feridüddin Attar (öl. 618/1221)'in *Tezkiretü'l-Evliyâ'sı* ve Abdurrahman Câmî (öl. 898/1492)'nin *Nefehâtü'l-Üns*'ü kaynak olarak kullanıldığı zaman bu çalışmalar, ilk dönem kaynaklarındaki kerametlerin büyük bir kısmına dolaylı olarak yer vermiş olmaktadır. Bu çalışmalarda sadece velinin gücü vurgulanmakta olup kerametlerdeki tasavvufi muhteva, gaye ve kavramlara yeterince yer verildiğini söylemek mümkün değildir. Buradan hareketle keramet örneklerini incelemeye geçebiliriz.

1. Gafletten Uyandırma

Kelime anlamı aymazlık, dalgınlık ve dikkatsizlik olan gaflet, tasavvufu nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, kalbin Hakk'ın zikrinden mahrum olması, işlenen günahların tevbesinden uzak kalmak gibi manalarda kullanılmaktadır.¹⁵ Bu manalara bakılınca tasavvufun en önemli amacının gafletten uzaklaşmak olduğu söylenebilir. Bu minvalde hayvanların olağanüstü olaylar yoluyla insanları uyarması ve insanlara ders vermesi şeklindeki anlatılar kaynaklarda sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Kelâbâzî sûfilerin latif halleri başlığı altında Ahmed b. Sinan Attâr'ın arkadaşlarından birinin, Nil Nehri'nin kenarında gezerken suyun içindeki beyaz bir kuşun: “Fesubhanallah! İnsanlar ne kadar büyük bir gafletin içindedirler!” şeklindeki konuşmasını duyduğunu nakletmiştir.¹⁶ Burada kuş fasih bir konuşmayla insanları uyarmaktadır. İbrâhim b. Edhem (öl. 161/778 [?])'e bir ceylan: “Sen bunun için mi [avcılık] yaratıldın, bununla mı emrolundun?!” şeklinde bir soru yöneltmiştir. İbrâhim bu sorudan çok etkilenmiş, sonrasında tevbe etmiş, zühd ve verâ yoluna yönelmiştir.¹⁷

Motifler Üzerine”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)* 11/22 (2024), 7.

15 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), “Gaflet”, 141. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), “Gaflet”, 222-223.

16 Ebubekir Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 177.

17 Ali b. Osman Cüllâbî Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, çev. İsmâ Abdü'l-Hâdî Kandil Bedevî (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1980), 314. Aynı olay Nefehât'ta Emir Hüseyin için anlatılmıştır. Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, çev. Lâmiî Çelebi (İstanbul: Marifet Yayınları, 1995), 821.

Başka bir olayda da kendisiyle konuşan köpek, Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 234/848 [?])'yi nefis ve zühd konusunda eleştirmiştir.¹⁸ Yine Abdülkâdir-i Geylânî (öl. 561/1166), gençliğinde çiftçilik yapmak için tarlaya gitmiş, sabandaki öküz: “Sen bunun için yaratılmadın, terk et bu işi!” demiş, Geylânî, bunun üzerine ilim ve tasavvuf yoluna yönelmiştir.¹⁹ Görüldüğü üzere bu olağanüstü olaylarda kahramanlar hayvanlardır ve konuşmalarıyla insanların içerisinde bulundukları gaflet halinden uzaklaşmalarını sağlamışlardır. Burada insanlarla konuşan hayvanların sordukları bazı sorular, insanın yaratılış ve varoluş amacını ve gayesini düşündürmeye yönelik bir anlamda “en büyük sorular”dır. Bir insanın başka bir insana sorduğunda oluşturduğu etkiden daha fazla duygu ve tesir yoğunluğu oluşturan bu sorular ve konuşmalar, sadece bunları yaşayan ve yazan kişiler için değil aynı zamanda bunları okuyup dinleyenler için de bir etki oluşturabilmektedir. Bu olaylardaki hayvanların olağanüstü bir şekilde ve biraz da eleştirel ifadelerle insanları uyarmaları, bu olayların amacının sadece bu kişilerin büyük veli olduğunu ispatlamaya yönelik olmadığını ortaya koymaktadır. Burada esas önemli olan kişilerden ziyade hayvanlar aracılığıyla verilen mesajlardır.²⁰

Kuşeyrî, yakîn bahsinde İbrâhim el-Havvâs (öl. 291/904)'tan şunu nakletmiştir: “Helal rızık temini için bir maişet yolu aradım. Gittim balık avladım. Ağıma bir balık düştü, balığı çıkardım, ağı tekrar suya attım. Bunun üzerine hâtiften bir ses işittim: ‘Maişetini sağlamak için bizi zikredenlerle uğraşıp onları öldürmekten başka bir yol bulamadın mı?’” Bundan sonra ağı parçaladım ve avcılığı bıraktım.”²¹ Ebû Yâkub es-Sayyâd da yakaladığı bir balığın üzerinde Allah ve Resûlû'nün isimlerini gördüğünü

18 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 180.

19 Şeyh Nureddin Ebû'l Hasan, *Behcetü'l-Esrar Menakıb-ı Abdükadir Geylânî*, çev. Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerküki (İstanbul: Onur Kitap, 2013), 102. Nefehât'taki versiyonda öküz dile gelerek “Ben bunun için yaratılmadım!” demistir. bk. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 714.

20 Hayvanların konuşmasıyla ilgili anlatılar için bk. Yüce, *Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*, 68-74. Kılınç İnevi, *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma*, 346-353.

21 Abdulkemir Kuşeyrî, *er-Risâle* (Kahire: Müessesetü'd-dâri's-ş-â'b, 1409), 322; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 545. Hakem b. Eban'ın gece ibadetine düşkün olduğu, uykusu geldiğinde kendisini denize atıp balıklarla birlikte Allah'ı tesbih ediyorum, dediği rivayet edilmiştir. bk. Ebu Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Aşfiyâ*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 8/183. Ebû'l-Vefâ da balıkların zikrini bozmamak için onları avlamaktan vazgeçmiş fakat şeyhinden izin aldıktan sonra olağanüstü büyüklükte bir balığı elini suya sokarak çıkarmıştır. bk. H. Dursun Gümüsoğlu, *Tâci'l-Ârifin es-Seyyid Ebû'l-Vefâ Menâkıb-nâmesi Yaşamı ve Tasavvufi Görüşleri* (İstanbul: Can Yayınları, 2019), 200.

söyleyerek balığı tekrar suya bıraktığını anlatmıştır.²² Kur'an'da her şeyin Allah'ı tesbih ettiği haber verilmiştir. Yine Kur'an'da denizden çıkarılan et ürünlerinin insanların hizmetinde olduğu da bildirilmiştir.²³ Yani belli başlı deniz ürünlerini avlamak ve yemek dinimizde haram kılınmamıştır. Dolayısıyla Havvâs'ın başından geçen olay herkes için genel geçer bir ilke ortaya koymaktan ziyade belki bireysel olarak takvada biraz daha hassas olmayı örneklemektedir. Yoksa balık eti yemek, avcılık ve bundan maişet temin etmek haram değildir. Nitekim Kuşeyrî, keramet bahsinde şöyle bir olay nakletmiştir: Ebû Ali Ruzbârî (öl. 322/934) Fırat nehrinden geçerken canı balık çekince nehir kendisine doğru bir balık fırlatmıştır. Tanımadığı bir adamla beraber bu balığı kızartıp yemişlerdir.²⁴ Avcılıkla ilgili olarak da *Menâkıb-ı Eşrefzâde*'de anlatıldığına göre İznik Gölü'nden hiç balık tutamayan balıkçılar Abdürrahim Tırsî'nin (öl. 926/1520) müridlerinden Sinan Dede'den himmet isterler. Dede, hırkasıyla ve eliyle suya doğru hareket ederek seslenir. Bundan sonra büyük bir balık bolluğu yaşanır.²⁵ Bu olayda da sûfilerin kermaetvârî bir şekilde ihtiyacı olanlar için balık avlamaya yardımcı oldukları anlaşılmaktadır.²⁶ Velî kulun bereket kaynağı olduğu da bu olayın vermek istediği diğer bir mesajdır.

Serrâc ve Kuşeyrî keramet bahsinde, Sühreverdî (öl. 632/1234) halvet-te meydana gelen fetihler başlığı altında Ebu Süleyman Havvâs'tan şöyle bir olay nakletmişlerdir: “Bir gün eşeğe binmişim. Sinekler eşeği rahatsız ediyor, eşek de başını sürekli eğiyor ve ben de elimdeki değnekle eşeğin başına vuruyordum. Sonunda eşek, başını kaldırdı ve: ‘Vur! Şüphesiz ki bu dayak yarın senin de başına gelecektir!’ dedi.”²⁷ Bu olayda bir hayvanın diğer bir hayvanı rahatsız etmesi ve eşeğin huysuzlanması nedeniyle

22 Afîfüddîn Ebû's Seâdât Abdullah b. Esad el-Yâfiî el-Yemenî, *Ravdu'r Reyâhîn fî Hikâyâtî's Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, çev. Ali Rıza Kaşeli - Bekir Sırmabıyıkoglu (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011), 676.

23 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), en-Nahl 16/14.

24 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 586.

25 Abdullah Velîyyüddîn Bursevî, *Menâkıb-ı Eşrefzâde Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri*, nşr. Abdullah Uçman (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020), 168.

26 Benzer keramet örnekleri için bk. Cenk Açıkgoz, “Tasavvufi Bir Remiz Olarak Balık: Menkıbelerde Balık ve Tekke şiiinde Balık Metaforu”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* Ö11 (2022), 362-365.

27 Ebû Nasr Serrâc, *el-Lûma'*, ed. Kâmil Mustafa el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2007), 274; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 574-575; Şehabüddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, tsh. Muhammed Abdülaziz Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2016), 130.

üzerindeki kişinin onu dövmesi anlatılmıştır. Buraya kadar, günlük hayatta karşılaşılabilecek bir durum anlatılmışken, olay neticede eşeğin kendisini döven sahibiyle konuşması ve onun ahirette bu dayak nedeniyle aynı şekilde cezalandırılacağı şeklindeki uyarısıyla olağanüstü bir şekle bürünmüştür. Buradaki mesajlardan biri de hayvanlara eziyet etmemek ve onların haklarına riayet etmek olarak kendisini göstermektedir.

Tasavvuf tarihinde kendisiyle konuşmaları neticesinde hayvanlardan ibret alarak tevbe eden sûfilerden biri de Ahmed b. Hammed Serahsî'dir. Develeriyle çölde gezerken *"Başkalarını kendilerine tercih ederler."*²⁸ âyetini hatırlamış ve *"Kendim aç kalsam da nasibimi başka birine versem!"* diye içinden geçirirken bir arslanla karşılaşmıştır. Arslan, Serahsî'nin develerinden birini boğup deveyi alıp bir tepeye götürmüş ve yüksek sesle kükremeye başlamıştır. Sesi duyan hayvanlar arslanın yanına gelmişler arslanın parçaladığı deveden yemişlerdir. Arslan, onlar dağılınca bir parça yemek ister fakat uzaktan total bir tilkinin gelmekte olduğunu görür. Arslan o tilkinin de yemesi için uzaklaşır. Tilki yiyip gittikten sonra arslan da bir parça yer ve Serahsî'ye dönerek fasih bir dille ona: *"Ey Ahmed! Bir lokmayı başkasına îsâr ve tercihen takdim etmek köpeklerin işidir. Er olanlar canlarını ve hayatlarını îsâr ve feda ederler."* der. Bundan sonra Serahsî, bütün meşguliyetlerinden vazgeçmiş ve tevbe etmiştir.²⁹ Bu olaydan anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Serahsî'nin maddi durumu iyidir. İçinden, kendi yiyeceğini başkalarına vererek kendisi aç kalma pahasına bir iyilik geçtiği sırada arslanın yaptığı fedakarlığa şahit olmuştur. Peşi sıra arslanın kendisiyle konuşması ve kendisine îsâr konusunda bir ders vermesi neticesinde bütün zenginliğinden uzaklaşmış ve zühd yolunu tutmuştur. Burada arslan bir anlamda *"kazancının"* hemen tamamını belki tabiatına aykırı ve kendi zararına başka hayvanlara vermiştir. Bu açıdan Serahsî'yi utandırmış ve gerçek îsârın candan geçmek olduğu mesajını vermiştir. Fedâkarlık, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutma, fayda sağlama ve zarardan korunma hususunda kendisinden çok başkalarını düşünme anlamındaki îsârın³⁰ tasavvuf tarihindeki temsilcisi olarak görülen Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî'nin

28 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), el-Haşr 59/9.

29 Hücvîrî, *Kesfu'l-Mahcûb*, 464.

30 Uludağ, "İsâr", 190; Cebecioğlu, "İsâr", 318.

(öl. 295/908) tam idam edilecekken arkadaşlarının hayatlarına öncelik vermesi³¹ buradaki arslanın mesajıyla aynı minvalde değerlendirilebilir. Burada şu hususun altını bir kez daha çizmekte fayda olabilir. Burada anlatılan olayın olağanüstü olması, yalnızca velinin yüceltilmesi amacıyla matuf değildir. Bilakis burada, hayvan üzerinden bir eksiklik tespiti yapılmıştır.

Allah'ın nimetini cömertçe ikram etmeye dair başka bir olayda da bir hayvanın uyarılarını şöyle öğrenmekteyiz: Hâce Ali Sirgânî, Şah [Şucâ]'ın mezarı başında yemek vermeyi adet edinmiş. Bir gün yemeği getirip: “Ey Allah'ım! Misafir gönder!” diye dua etmiş akabinde bir köpek çıkagelmiştir. Hâce Ali köpeği kovunca Şah'ın mezarından: “Misafir istiyorsun, gönderince de kızılıyorsun!” diye bir ses duymuştur. Bunun üzerine hemen köpeği aramaya koyulmuş, uzun aramalardan sonra onu bulmuş, yemekleri köpeğin önüne koymuş fakat köpek o yiyeceklere iltifat etmemiştir. Hâce Ali, mahcûp olmuş ve tevbe etmiştir. Bu esnada köpek dile gelmiş ve şunları söylemiştir: “Ey Hâce Ali! Güzel bir iş yaptığını mı sanıyorsun? Misafir istiyorsun, gelince de kovuyorsun. Sana göz lazım. Eğer arada Şah olmasaydı sen başına neler gelirdi görürdün!”³² Bu olayda da bir hayvan söz ve davranışlarıyla uyarıcı ve uyandırıcı rolünde karşımıza çıkmıştır. Ayrıca vefat eden bir velinin bir hayvan tarafından hürmetle anıldığını da bu olayda görmekteyiz. Diğer taraftan misafir talep edildiğinde beklenen bir insan yerine köpeğin gelmesi, köpeğe verilen değeri göstermesi açısından da önemlidir. Olay, hayvanların doyurulması ve onlara misafir gibi davranılması gerektiği mesajını vermesi bakımından dikkate değerdir.

Hayvanlar aracılığıyla uyarılma ile ilgili başka bir olayı Kuşeyrî zikir konusu bağlamında anlatmıştır. Buna göre sûfînin birine Allah'ın yırtıcı bir hayvanı musallat ettiğini ve zikrinde ne zaman fütur olursa, sûfîye zarar verdiğini nakletmiştir.³³ Yırtıcılara karşı her zaman tedbirli olmakta herkes için fayda vardır. Aslında zikir de bu manada manevî bir tedbir olarak yorumlanabilir. Fakat zikir, maddi tedbirleri tamamen terk etmek manasına yorumlanmamalıdır. Nitekim bir hayvanın insana zarar vermesiyle ilgili olay İbrâhim Mağribî'nin başına gelmiştir. Mağribî'nin ayağına katır tepmiş ve ayağı kırılmıştır. Bunun üzerine o, dünya musibetleri olmasa

31 bk. Hücûrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 461.

32 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 356.

33 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 387.

Allah'ın huzuruna iflas etmiş olarak çıkardık, demiştir.³⁴ Bu olaylardaki hayvanlar birer uyarıcı olmuşlar ve Allah'ı hatırlamanın ve gafletten uzak kalmanın bir vesilesi olduğu kabul edilmiştir. Yine bu olay göstermektedir ki hiç kimse mutlak manada tehlikelerden korunmuş değildir. Bütün işler Allah'ın irade ve kudretine racidir. Bir hayvanın zarar verip vermemesi de bunun dışında değerlendirilmemelidir.

Yine Kuşeyrî, zikir başlığı altında Hâmid Esved ile İbrâhim el-Havvâs arasında geçen şöyle bir olay anlatmıştır: İkisi yolculuk yaparken yılanı çok olan bir yere varmışlardır. Gece hava soğuyunca yılanlar çıkmaya başlamış, Hâmid: “Ey şeyh, ey pîr!” diye bağırınca Havvâs: “Allah'ı zikret!” demiştir. Allah'ı zikredince yılanların dönüp gittiğini ifade eden Hâmid, bu durumun sabaha kadar devam ettiğini anlatmıştır. Sabah olup yerlerinden kalkınca, Hâmid, Havvâs'ın yattığı örtünün altında yatan büyük bir yılan olduğunu görmüştür. Şeyhe, sabaha kadar ne hissettiğini sorunca o da hiçbir şey hissetmediğini, uzun zamandır böyle hoş bir gece geçirmedığını ifade etmiştir.³⁵ Kuşeyrî'nin bu olayı zikir konusuna örnek vermesi, Allah'ı zikreden, O'na tevekkül eden, O'ndan başkasından korkmayan kişiye hiçbir şeyin zarar veremeyeceğini anlatmak için olsa gerektir.³⁶ Bu ve yukarıda bahsi geçen olaylarda dikkat çeken diğer bir yön de seyyâhîn³⁷ denilen gezgin dervişlerin her yerde uyuyabilmeleri, vahşi hayvanlardan ve hava şartlarından etkilenmemeleridir. Tabi ki bunları bizim bugün kitaplarda okuduğumuz şekliyle tatbik ve tasvip etmemiz gerekmez. Vahşi hayvanlara karşı her zaman dikkatli olmakta fayda vardır. Nitekim yine ilk dönemin meşhur sûfîlerinden Ebû Tûrâb Nahşebî'nin (öl. 245/859) çölde yırtıcı hayvanların saldırıp parçalaması sonucu öldüğü rivayet edilmiştir.³⁸ Şu örneklerde de hayvanların insanlara saldırabileceği anlatılmıştır: İlki Otman Baba (öl. 883/1478) hakkındadır. O, yollarına çıkan üç kurdun üzerine üç “nesne” atmış ve “Yürüyün

34 İsbehânî, *Hilye*, 8/225.

35 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 541.

36 Nitekim Müemmel Mağazili ile Muhammed Semîn arasında geçen bir olayda beraber yolculuk yaparken bir arslan kükremesi duymuşlar. Muhammed, Müemmel'e: “Tevekkülün yeri burasıdır, Ulu Cami değil!” diyerek yırtıcı hayvanlardan korkmamayı tevekkül olarak değerlendirmiştir. bk. İsbehânî, *Hilye*, 8/548.

37 Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, 11.

38 Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, çev. Abdürrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademi, 2018), 81. Attâr, Nahşebî'nin (öl. 245) bazı çocuklarını insan yiyen bir kurdun parçaladığını yazmıştır. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 335.

yolunuza gidin!” diyerek onları uzaklaştırmıştır.³⁹ Hacı Bektâş-ı Velî ise kendisine saldıran iki arslanı başlarından kuyruklarına kadar sıvazlayınca iki arslan taş kesilmiştir.⁴⁰ Son olayda bir cezalandırma olduğu görülmektedir. Bu olay, şeyhlere karşı yapılacak bir düşmanlık faaliyetinin kişiye çok büyük bir zarar verebileceği mesajını içermektedir. Buradan şeyhlere hürmeti kerametler üzerinden takip etmeye geçebiliriz.

2. Şeyhlere Hürmet

Bu başlık altında inceleyeceğimiz olaylarda normal şartlarda insanlara zarar vermesi muhtemel hayvanların olağanüstü bir şekilde zarar vermemeleri, insanların onlarla konuşarak anlaşmaları, bazen de bu vahşi hayvanların insanları zor durumlardan kurtarmaları işlenmiştir. İlk dönem tasavvuf eserlerinde bu tip olaylardan bazıları şeyhlere hürmet başlığı altında da ele alındığı için biz de konuyu bu şekilde isimlendirdik. Hayvanların konuşulanları anlamasıyla ilgili bir kerameti Hücûrî ve Kuşeyrî anlatmıştır. Hücûrî, anlatımı Abdullah b. Ömer (öl. 73/693) üzerinden; Kuşeyrî, anlatımı İbrâhim b. Edhem üzerinden yapmıştır. Arkadaşlarıyla birlikte yolculuk yaparlarken önleri bir arslan tarafından kesilince İbrâhim b. Edhem arslana: “Ey arslan, eğer bize bir şey yapmak için emir aldıysan bunu yap, aksi takdirde geldiğin yere dön!” deyince arslan önlerinden çekilmiş ve onlar da yollarına devam edebilmişlerdir.⁴¹ Bu olayda hayvanlarla konuşma, hayvanların kendisine söylenenleri anlaması, insana itaat etmesi ve vahşi bir hayvanın zararsız hale gelmesi şeklinde

39 Filiz Kılıç vd., *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)* (Ankara: Grafiker Ofset, 2007), 50. Bağdat şeyhlerinden Azzaz’ın halka zarar veren bir arslanı küçük bir taşla öldürdüğü nakledilmiştir. Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed el-Kazerûnî, *Ahmed er-Rifâi Hazretlerinin Menkıbeleri*, çev. Nurettin Bayburtlugil - Necdet Tosun (İstanbul: Semerkand, 2014), 130. Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *Tuffâhu’l-Ervâh ve Miftâhu’l-İrbâh* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), 139.

40 Abdülbâki Gölpinarlı, *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995), 17. Hayvanları taş haline getirmeyle ilgili benzer olaylar için bk. Yüce, *Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*, 67-68. Kılınç İnevi, *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma*, 345-346. Koyun Baba’nın ejderhayı taşla çevirmesi olayı için bk. Ahmet Taşğın, *Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren Koyun Baba ve Menakıbı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 298.

41 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 586; Hücûrî, *Keşfu’l-Mahcûb*, 468. bk. Isbahani, *Hilye*, 6/59, 67-68, 69; el-Yâfiî el-Yemenî, *Ravdu’r Reyâhîn fî Hikâyâtî’s Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 460. Bu menkıbenin benzeri Ebû’l-Vefâ ve Ali Semerkandî hakkında da anlatılmıştır. bk. Gümüšoğlu, *Tâcü’l-Ârifîn es-Seyyid Ebû’l-Vefâ Menâkıb-nâmesi Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri*, 264-265; İsmail Hakkı Mercan, *Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2017), 74-75;

yönler bulunmaktadır.⁴² Yine bu olayda velayet sahibi bir zat olduğu kabul edilen İbrahim b. Edhem'e karşı olağanüstü bir şekilde hayvanların da saygı duyduğu mesajı verilmiştir. Sözlerinin tesirinin büyüklüğüne de bir vurgu yapılmıştır. Bir yılanın ağzında nergisten bir yelpaze ile İbrâhim b. Edhem'i serinletmesi şeklinde bir keramet de anlatılmıştır.⁴³

Hücvîrî, buna benzer bir durumu Abdullah b. Mübarek'i (öl. 181/797) anlatırken nakletmiştir. Büyük bir yılanın reyhan ağacından bir dalı ağzına alıp İbn Mübarek'ten sinekleri uzaklaştırdığını annesi görmüştür. Hücvîrî bu durumu, İbn Mübarek'in tevbe edip ilimle ulaştığı dereceyi göstermesi olarak yorumlamıştır.⁴⁴ Olay, İbn Mübarek'in velayetinin yüceliğine bir delil olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda ilme yapılan vurgu da burada dikkatlerden kaçmamalıdır. Benzer bir keramet Ebû İshak Kâzerûnî hakkında anlatılmıştır. Müritleriyle kuşluk namazını kıldıktan sonra dinlenen Ebû İshak'ın göğsünün üstüne bir yılan nergis dalları getirip bırakmıştır. Uyandıktan sonra durumu anlatan dervişlere şeyh: "Hak Teâlâ kime dost olursa şüphesiz ki bütün âlem onlara dost olur."⁴⁵ demiştir. Kerametın mesajı olan şeyhin bu cümlesini "Kim Allah'a dost olursa, Allah da o kulu bütün varlıklara sevdirebilir." şeklinde yorumlamak da mümkün görünmektedir. Benzer bir ifade İbrahim b. Edhem'e aittir: "Kul Hakk'a itaat edince bütün âlem de ona itaat eder."⁴⁶ Aynı minvaldeki başka bir keramet olayı Ebû Hâtım Râî'nin koyunlarını bir kurdun beklemesidir. Olayı gören kişi, Râî'ye kurt ile koyunlar arasında bir muvafakat ve sulh görüyorum deyince o, koyunların çobanı Hak ile muvafakat ve sulh halindedir, şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁷ Bu olaylar bize göstermektedir ki Allah isterse tabiatı görmeye alışık olduğumuz bazı olaylar her zamankinden farklı şekillerde cereyan edebilir. Allah Teâlâ kendisine

42 Benzer kerametler için bk. Kılınç İnevi, *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma*, 318-353.

43 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 584. Hayvanları hizmetinde kullanmayla ilgili kerametler için bk. Kılınç İnevi, *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma*, 325-331.

44 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 307.

45 Şevkî Çelebi, *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî*, ed. Mustafa Kara (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 145.

46 Ali b. Osman Cüllâbî Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996), 352.

47 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 299-300. Örnekler için bk. Yüce, *Evlîya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*, 60-64. Kurdun kuzu gütmesiyle ilgili bk. Ahmet Taşğın, *Dediği Sultan ve Menakıbı-Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013), 252.

dost olanlara dostluk nişanelerini günlük hayatta olağanüstü ve bazen tehlikelerin içinde güven vererek gösterebilir.

Kelâbâzî'nin tahammül başlığı altında zikrettiği bir olay Ebu Hasan Fâris'in başından geçmiştir. Ebu Hasan bir vadide şiddetli bir susuzluk çektiği sırada gümüş gibi parlayan bir yılanın kendisine doğru gelmekte olduğunu görür. Haliyle içini bir korku sarar. Yerinden kalkar ve yilandan kaçmaya başlar. Yılanın kendisini takip ettiğini bilerek bir su kaynağına kadar yürür. Çeşmenin başına geldiğinde yılan kaybolur. Ebu Hasan suyu içer ve ölümden kurtulmuş olur. Devamında Ebu Hasan, ne zaman üzülsün veya hastalansa rüyasında o yılanı gördüğünde üzüntüsünün biteceği ve iyileşeceği konusunda bir müjde aldığını ifade etmiştir.⁴⁸ Bu olayda yılan, susuzluktan ölmekte olan bir insanı biraz da korkutarak su bulması için harekete geçirici bir rol üstlenmiştir. Olay, insanların hayvanlara şefkat ve merhameti gibi hayvanların da zor zamanlarında insanlara yardımcı olabilmesine güzel bir örnektir. Ayrıca genel olarak rüyada görüldüğünde pek hayra yorulmayan yılan belki yaşanan bu olayın da etkisiyle olsa gerek, Ebu Hasan tarafından bir müjde olarak tecrübe edilmiştir.

Kuşeyrî, şeyhlere hürmet başlığı altında Ebû Hasan Hemedânî'nin başından geçen şöyle bir olay anlatmıştır. Ebû Hasan, bir gün Cafer el-Huldî'yi (öl. 348/959) ziyarete gitmiştir. Gitmeden önce evdekilere tandırda bir kuş pişirmelerini söylemiş ve ziyareti esnasında da akli hep kızaran kuştaki kalmıştır. Huldî, Ebû Hasan'a gece kalmayı teklif etmişse de mazeret beyan eden Ebû Hasan, evine dönmüş tam kuşu yiyecekken bir köpek gelmiş ve kuşu kapıp götürmüştür. Tavada kalan kuşun yağın da hizmetçi yanlışlıkla yere dökmüştür. Sabah olunca Cafer, Ebû Hasan'a: "Bir kimse şeyhlerin kalbini muhafaza etmezse, ona bir köpek musallat kılınır ve ondan eza görür." demiştir.⁴⁹ Bu hikayede, leziz bir yemek yiyebilmek için şeyhin sohbetini bırakan bir kişi tasvir edilmiştir. Bunun sonucu ise bir mahrumiyet olmuştur. Olayda, şeyhe itaatin gereği ve şeyhlerin uyarı ve terbiye yolu olarak bir hayvan aracılığıyla kişiyi arzu ettiği nimetten mahrum bırakması şeklinde mesajlar bulunmaktadır.

48 Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, 174. Ebubekir Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 217. Yılan bazı şifalı özellikleri nedeniyle edebiyatta olumlu yönleriyle de şiirlere konu olmuştur. bk. Gülsüm Acar, "Klasik Türk Edebiyatı'nda Yılan Metaforu", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 46.

49 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 539.

Benzer bir keramet İbrâhim Rakkî hakkında anlatılmıştır. Dervişlerinden biri bir arslanın hücumuna uğramış, arslan dervişe bakıp kükremiş fakat sonra yüzünü toprağa koymuş ve oradan uzaklaşmıştır. Derviş, elbisesinde Rakkî'ye ait bir yama olduğunu ve arslanın buna saygısından kendisine bir zarar vermediğini düşünmüştür.⁵⁰ Bu olayda şeyhlere sadece müritlerinin ve insanların değil hayvanların da saygı duyduğu mesajı verilmiştir. Hatta burada şeyhin kendisi yok, elbisesinden bir parça var, arslanın hürmeti ve saldırmazlığı şeyhe ait bu yama parçasına saygıdan kaynaklanmıştır.

Şimdi aktaracağımız menkıbe, hem Mevlânâ (öl. 672/1273) hem de Hacı Bektaş-ı Velî için anlatılmıştır. Mevlânâ bir göl kenarında ilâhî hakikatler ve marifetlerden bahsederken kurbağaların vakvakaları nedeniyle sohbet dinlenemez bir hal alır. Bunun üzerine Mevlânâ kurbağalara: “Eğer siz bizden daha iyi söylüyorsanız siz söyleyiniz de biz susalım. Yok böyle değilse siz susun!” demiş, Mevlânâ'nın bu emri üzerine kurbağalar derhal susmuşlar ve o bölgede uzun müddet kurbağa sesi duyulmamıştır.⁵¹ Benzer bir olay da Üftâde (öl. 988/1580) hakkında anlatılmıştır. Namaz kıldıracağı mihraba gelen yılanın ne sen bize zarar ver ne de biz sana diyerek dışarı çıkmasını sağlamıştır.⁵² Bu olaylarda ibadet ve marifet sohbetini engelleyen hayvanların uyarıldıktan sonra emre itaat etmeleri konu edilmiştir. Yani ibadet ve sohbet huzuru gerektirir, hayvan veya insan fark etmez, ortamın sükûneti sağlanmalıdır. Burada şeyhler, sadece insanlara değil hayvanlara da söz dinletebilecek bir güce sahiptirler mesajı verilmiştir.

3. Cesaret ve Tevekkül

Sûfîlerin hayatlarında hayvanlarla ilgili olarak incelenmesi gereken meselelerden biri de özellikle normal şartlarda insanlara zararı dokunabilecek hayvanların zararsız ve uysal davranışları ve hatta bu hayvanların

50 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 456. Benzer bir olay için bk. Gümüsoğlu, *Tâcü'l-Ârifin es-Seyyid Ebû'l-Vefâ Menâkıb-nâmesi Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri*, 149.

51 Sipehsâlâr Mecdeddin Ferîdûn, *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risâle-i Sipehsâlâr*, nşr. Mustafa Çıpan (İstanbul: Kapı Yayınları, 2019), 177. Gölpınarlı, *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, 54. Mevlânâ ve Hacı Bektâş'ın hayvanlarla ilgili kerametleri için bk. Pektaş, *13-14. yy. Menâkıbnâmelerinde Keramet Motifleri Üzerine Bir İnceleme -Kerâmât-ı Ahî Evran, Menâkıbü'l-Kudsîyye, Menâkıbü'l-Ârifîn-*, 77-81; 169-181, 292-302.

52 Abdurrahman Yünel, *Menâkıb-ı Hazreti Üftâde* (Bursa: Celvet Yayınları, 1996), 96. Yılanla bir dostluk anlatısı için ayrıca bk. İsmail Hakkı Soyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Muhiyiddin Mehmed-i Dâgî Menâkıbı”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 949.

bazen sûfilere yardım etmeleridir. Bunun yanında bazı sûfiler, yırtıcı ve vahşi hayvanlardan korkmamaya özel bir önem vermişler, bunu iman ve ihlasla ilişkilendirmişlerdir. Kendileriyle arkadaşlık yapmanın bir şartı olarak vahşi hayvanlardan korkmamayı öne süren sûfiler mevcuttur.

Kuşeyrî, ihlas başlığı altında şöyle bir olay nakletmiştir. Sehl b. Abdullah (öl. 283/896)'ın evine giden bir sûfinin, evde yılan görmesi ve içeri girmekten imtina etmesi üzerine Sehl şöyle demiştir: “Bir kişinin imanın hakikatine ulaşabilmesi için hiçbir şeyden korkmaması gerekir.”⁵³ Şu halde Sehl'e göre cesaret ve iman arasında doğrudan bir ilgi vardır. İmanın olduğu yerde korkulmaya layık olan yalnızca Allah Teâlâ'dır. Sefer hükümleri başlığı altında Kuşeyrî, Sehl'in kendisiyle arkadaş olmak isteyen birine: “Eğer yırtıcı hayvanlardan korkanlardansan, bana arkadaş olma!” dediğini nakletmiştir.⁵⁴ Serrâc, Kuşeyrî ve Hücvirî keramet bahsinde yine Sehl ile ilgili olarak şöyle bir durum nakletmişlerdir: “Sehl'in evinde halkın 'Beytü's-sibâ' (yırtıcı hayvanlar veya arslanlar evi) dediği bir yer gördük. Buraya neden bu ismin verildiğini sorduklarında halk: “Arslanlar Sehl'e gelir, Sehl onları bu odaya alır, misafir eder, yedirir içirir, sonra da salıverir.” şeklinde açıklamışlardır. Serrâc, bu konuda halktan hemen herkesin bunu bildiğini, kimsenin bu durumu inkar etmediğini sözlerine eklemiştir.⁵⁵ Benzer bir durum Ebû Hayr Aktâ (öl. 342/953) hakkında da anlatılmıştır. Onun yabani hayvanlarla, yırtıcı mahlûklarla ve ejderlerle dostluk edebildiği nakledilmiştir.⁵⁶ Bâyezîd-i Bistâmî de herhangi bir mahlukun heybetine dayanamayan kimsenin Hak Teâlâ'nın heybetinden keşfini koruyamayacağını ifade etmiştir.⁵⁷

Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmamak konusunun yine hayvanlar bağlamında ele alındığı diğer bir kavram hayâdır. Kuşeyrî, sûfilerden birinin başından geçen şöyle bir olay anlatmıştır: Bir gece yolculuğu

53 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 362.

54 Serrâc, *el-Lüma'*, 164; 273; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 489; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 302. Benzer bir anlatı için bk. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 220. Vahşi hayvanları zararsız hale getirme, onları itaat altına alma ve onlarla dostluk kurmayla ilgili anlatılar için bk. Yüce, *Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*, 47-67.

55 Serrâc, *el-Lüma'*, 274; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 573; Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 470; Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, 353. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 293; el-Yâfi el-Yemenî, *Ravdu'r-Reyâhîn fî Hikâyati's-Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 513; Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 196.

56 Isbehânî, *Hilye*, 8/628; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 498.

57 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 184.

enasasında ormanlık bir alanda uyuyan bir adam ve yanında otlayan bir at görürler. Dervişler, adamı dürterek böyle yırtıcı hayvanların bulunduğu korkunç bir yerde uyumaktan nasıl korkmadığını sorunca adam: “Allah’tan başka bir şeyden korkarsam O’ndan hayâ ederim.” diyerek uykusuna devam etmiştir.⁵⁸ Olay, yalnızca Allah’tan korkan bir kulun, başkasından korktuğunda mahcubiyet yaşayacağına işaret etmektedir.

Benzer bir cümle Ebû Hamza’ya aittir. Emn konusu kendisine sorulduğunda verdiği cevap, sağ yanında yastık sol yanında yırtıcı hayvan olsa hangisine yaslanacağına aldırılmaz,⁵⁹ şeklinde olmuştur. İbrâhim b. Edhem’e göre tevekkül eden için yırtıcı hayvanların bacaklarına veya otlara yaslanmak arasında bir fark bulunmamaktadır.⁶⁰ İbrâhim el-Havvâs’a göre tevekkül eden kimse, arkasından arslan gelse ve o da dönüp baksa tevekkülün dışına çıkmış olur.⁶¹ Bu cümlelerde de Allah’tan başkasından korkmamak, cesur olmak, yalnızca O’na güvenip dayanmak gerektiği mesajları verilmiştir.

Ebû Said Ebu’l-Hayr’ın bir ejderha ile 7 yıl dostluk kurduğu nakledilmiştir. Bazı dervişlerini bu yaratıkla terbiye ettiği nakledilmiştir.⁶² Vahşi hayvanlarla dostluk kuran diğer bir sûfî onlarla mağarada⁶³ 7 yıl geçirdiği anlatılan Bayramî şeyhlerinden Hüsam Efendi’dir. *Menâkıp*’ta geçen ifadelere göre bu “canavarcuklara” otlar ve dağ meyveleri yediren Hüsam Efendi, onlara şefkatle muamelede bulunmuştur.⁶⁴

Yine vahşi hayvanların insana zarar vermemesi şeklinde bir olayı bu defa İbrâhim Rakkî anlatmıştır. Buna göre Rakkî, Ebu’l-Hayr’ın ziyaretine gitmiş, akşam namazını kıldırırken Ebu’l-Hayr’ın Fâtîha’yı doğru düzgün okuyamadığını görünce bu zatı boşuna ziyarete gelmişim diyerek dışarı

58 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 374.

59 Serrâc, *el-Lüma’*, 284; 349.

60 Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî’nin Risaleleri*, çev. ve thk. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1401/1981), 87.

61 Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, 90. Ayrıca bk. Gümüsoğlu, *Tâcü’l-Ârifîn es-Seyyid Ebû’l-Vefâ Menâkıb-nâmesi Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri*, 161.

62 Muhammed İbn Münevver, *Tevhidin Sırları Esraru’t-Tevhid fi Makamatı’s-Seyh Ebî Said*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 120-121; 164, 183.

63 Mağaralarda yaşayan sufilere tasavvufta Şikeftiye ismi verilmiştir. bk. Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, 11.

64 Zehra Hamarat, *Bayramiye Tarikatı Menakıbı Hacı Bayram Veli ve Halifeleri* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 61. Benzer bir keramet için bk. es-Serrâc, *Tuffâhu’l-Ervâh ve Miftâhu’l-İrbâh*, 157-158.

çıkmiştir. Bu esnada bir arslan Rakkî'nin üzerine doğru gelmiş, Ebu'l-Hayr dışarı çıkarak arslana: "Ben sana misafirlerimize dokunma demiş miydin?" diyerek arslanı kovmuştur. Ebu'l-Hayr bu durumu: "Siz zahiri düzeltmekle meşgul oldunuz, onun için arslandan korktunuz; biz kalbimizi düzeltmekle meşgul olduk, bundan dolayı arslan bizden korktu."⁶⁵ şeklinde açıklamıştır. Burada zahir batın meselesi gündeme gelmiş ve normal şartlarda insana zarar verebilecek bir hayvanın insanın kalp gücüyle tesir altına alınması ve zararsız hale getirilebilmesi üzerinde durulmuştur. Manevî olanın maddî olan üzerinde, bâtının zâhir üzerinde tesir ve nüfuz sahibi olabilmesine dair bir olay anlatılmıştır. Burada dikkat çeken hususlardan biri de Fatiha'yı doğru okuyamayan bir sûfînin açık bir keramete nail olması ve bunu bâtınî bir üstünlük şeklinde ifade etmesidir. Yani zahiri ilimlerden biri olan kıraatla, "kalbin kıraatı" karşılaştırılmış, ikincisinin üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Fakat bu tikel olay genellenerek kıraat bilmemek ve diğer zahiri ilimleri bilmemek yüceltilmemeli, zahir batın dengesi her zaman gözetilmelidir.

Ebü Saîd el-Harrâz (öl. 277/890 [?]), çölde yolculuk yaparken on çoban köpeği kendisine saldırır. Harrâz o anda murakabe haline yönelir. İçlerinden beyaz bir köpek diğerlerinin üzerine hücum eder ve köpekleri Harrâz'dan uzaklaştırır. Diğer köpekler uzaklaşınca kadar da Harrâz'ın yanından ayrılmaz.⁶⁶ Bu olaydan anlaşıldığı kadarıyla yırtıcı hayvanlar saldırmak üzereyken Harrâz'ın murakabe halinin tesiriyle, içlerinden renginin beyaz olduğu özellikle belirtilen köpeğin diğerlerine engel olmasıyla Harrâz ölümden kurtulmuştur.

Bu defa hayvanların zarar vermemesi ve vermesini aynı pasajda okuduğumuz bir örnek Hamid Esved tarafından anlatılmıştır. Havvâs'la birlikte bir sahrada ağacın altında geceleme istedikleri sırada bir arslan kendilerine yaklaşmış, Hamid ağaca tırmanmış ve sabaha kadar uyumadan ağaçta kalmıştır. İbrâhim Havvâs ise ağacın altında uyumuş, arslan Havvâs'ı baştan ayağa kadar kokladığı halde ona dokunmadan uzaklaşmıştır. Sonraki gece bir mescidde gecelerken bir sivrisinek Havvâs'ın yüzüne

65 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 573. Hücvîrî ve Câmî de aynı olayı nakletmişlerdir. Yalnız onlar, Ebu'l-Hayr yerine Müslim Mağribî ismini zikretmişlerdir. bk. Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, 471. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 362; Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, 354. İbnü's-Serrâc ise benzer bir olayı Bekâ b. Battû hakkında nakletmiştir. es-Serrâc, *Tuḥfâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 164.

66 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 423. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 324-325.

konmuş ve onu ısırmış bunun üzerine Havvâs bir sayha atmıştır. Hamid, Havvâs'a: "Sana şaşırdım, dün gece arslan seni rahatsız etmedi, bu gece bir sivrisinek nedeniyle bağıırıyorsun!" deyince Havvâs: "Dün gece Allah ile birlikte olma hali içinde bulunuyordum, bu gece ise nefsimle birlikte olma hali içindeyim."⁶⁷ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu olayda yine yırtıcı bir hayvanın insana zarar vermemesi mesajı verilirken Havvâs'ın cesareti ve arslanı fark ettiği halde uyuyabilmesi dikkat çekmektedir. Ve bu halini sahrada bir ağaç altındayken Allah ile birlikte olma hali olarak tavsif etmekte, arslanın da bu nedenle zarar vermediğini belirtmiştir. Sivrisineğin zarar verdiği olay ise mescidde geçmesine rağmen Allah ile değil nefsiyle birlikte olmanın neticesinde sivrisineğin, ona zarar verebildiği işlenmiştir. Diğer bir ifadeyle zararın sebebi burada kişinin nefsiyle baş başa olması, Allah'tan gaflet hali içerisinde bulunmasıdır. Dolayısıyla zarardan koruyan esas sebep Allah ile beraber olma hali veya zarara neden olan kişinin kendi nefsiyle baş başa kalması halidir. Yine bu olayda bir akşamdan diğer bir akşama kişinin Allah ile beraberlik hali farklı olabilmektedir. Ayrıca kişi, bazen mescidde bile Allah'tan gaflette olabilmektedir. Kur'an'da: "*Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefisindendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.*"⁶⁸ buyurulmuştur. Bu âyette insana iyilik olarak gelen her şeyin Allah'tan, kötülük olarak isabet eden her şeyin de insanın kendisinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Havvâs da başına gelen kötülüğü Allah'tan gaflette olmaya dayandırarak bir bakıma bu ayette belirtilen durumu yaşamıştır. Arslanın zarar vermemesi de bir iyilik olarak Allah'la beraber olma halinin yani ayetteki ifadesiyle iyilik Allah'tandır mesajının bir örneği olmaktadır. Neticede bütün kerametlerdeki iyilikler Allah'a aittir. İbrâhim Havvâs, kendi anlattığı başka bir olayda ise Mekke yolunda bir viraneye girmiş burada büyük bir arslanla karşılaşmıştır. Hâtiften bir ses ona: (Korkma!) Çevrende seni koruyan 70.000 melek var, demiştir.⁶⁹ Burada da Allah'ın velî kulunu melekleri aracılığıyla koruduğu mesajı verilmiştir. Bu örneklerden anlaşılmaktadır ki aynı sûfî aynı tehlike karşısında bazen

67 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 586; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 540-541. Benzer bir olay Ebu'l-Hasan Şâzeli hakkında da anlatılmıştır. bk. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 780.

68 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayreddin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), en-Nisâ 4/79.

69 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 598.

korkabilmekte bazen de kendisini çok güvende hissedebilmektedir. O halde harikulade görülen bu olayların hepsi Allah'ın irade ve kudretine bağlı olup, sûfîlerin buradaki rollerini buna göre değerlendirmek daha sağlıklı bir yaklaşım olsa gerektir.

Serrâc, telef başlığı altında, Kelâbâzî latîfe ve hâtifle uyarılma konusunda, Kuşeyrî ise tevekkül başlığı altında Ebû Hamza Horasânî'nin düştüğü bir kuyudan bir arslanın yardımıyla nasıl kurtulduğunu hikaye etmişlerdir. İlk dönem tasavvuf yazarları aynı olayı farklı başlıklar altında sunmuşlardır. Çünkü olayın bu başlıkları alabilecek çeşitli yönleri vardır. Bu olayda hem telef olma unsuru, hem latîfe ve hâtif yoluyla irşad edilme hem de tevekkül anlayışı iç içe geçmiştir. Olay şu şekilde nakledilmiştir: Ebû Hamza, hac yolculuğu esnasında bir kuyuya düşmüş, içinden yardım istemek için bağırma düşüncesi geçtiği sırada kuyunun başına iki kişi gelmiş fakat Ebû Hamza nefisine muhalefet etmek gayesiyle onlardan yardım istememiştir. Bu iki yolcu, kimse düşmesin diye kuyunun ağzını ağaç ve otlarla kapatıp uzaklaşmışlardır. Onlar gittikten sonra kuyunun ağzı açılmış, yırtıcı bir hayvan (arслан): “Bana sarıl, seni kurtarayım!” diyerek Ebû Hamza'yı kurtarmıştır. Hayvan gittikten sonra “Biz seni helak olmaktan, helak vasıtasıyla (arсланla) kurtardık.” şeklinde bir ses duyduğunu ifade eden Ebû Hamza'nın başından geçen olayda⁷⁰ bu defa bir hayvan, üstelik vahşi bir hayvan, insan hayatını kurtarıcı bir rol icra etmiştir. Bir yırtıcının bu şekilde bir keramete konu olması, Ebû Hamza'nın tevekkülünün ve müstağnî tavrının bir neticesi olarak değerlendirilmiştir. Tabi bu olayda nefisle mücedele etmek niyetiyle belki ölümle neticelenebilecek bir yönün mevcudiyetini de düşünmek gerekir. Eğer yardım isteyebilecekken istemeyip ölseydi acaba Ebû Hamza'nın bu tavrı kendi canına kastetmek şeklinde değerlendirilebilir miydi? Diğer taraftan yardım istenmeyen bu iki kişinin gelişi de Allah'ın bir lütfu olarak görülemez mi? Bu anlatı Allah isterse kişiyi tabiat kanunlarının aksine kendisine zarar verebilecek sebeplerle kurtarabilir mesajı vermektedir. Bu bağlamda Hz. Musa'nın ve ümmetinin normal şartlarda ölüme sebebiyet veren denizden sağ salım

70 Serrâc, *el-Lüma'*, 313; Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, 168; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 305-306; Hücvîrî, *Kefu'l-Mahcûb*, 358; Isbehânî, *Hilye*, 8/249; 8/515; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 500-501; el-Yâfiî el-Yemenî, *Ravdu'r Reyâhîn fî Hikâyâtî's Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 283-284. Yâfiî, salih bir kişinin deniz yolculuğu esnasında abdest alırken gemiden düştüğünü, bir kuşun bu salih zatı boğulmaktan kurtardığını nakletmiştir. bk. el-Yâfiî el-Yemenî, *Ravdu'r Reyâhîn fî Hikâyâtî's Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 677.

kurtulmaları hatırlanabilir. Allah dilerse arslan insanı ölümden kurtarır, Allah dilerse deniz yarılr, kendi seçtiği kişiler kurtulur, kendi seçtiği kişiler boğulur nitekim Firavn ve avanesi boğulmuşlardır. Ebu Hamza'nın hatiften duyduğu sesteki "Biz" ifadesinin manası da Allah'ın irade ve kudretine yapılan vurgu olsa gerektir.

Görüldüğü gibi bazı olaylarda arslan gibi vahşi hayvanlar bir tehdit oluşturmakta bazı olaylarda ise hayat kurtarıcı rol üstlenmektedir. Bütün bu paradoksların arkasında Allah'ın kudret iradesiyle gerçekleşen olaylar bulunduğu söylenebilir. Kudret ve iradenin kendisini en çok gösterdiği yerlerden biri de duadır. Şimdi bununla ilgili bazı örnekleri inceleyelim.

4. Duanın Gücüyle Ölmüş Hayvanların Dirilmesi

Sûfilere göre kabul edilme ihtimali en fazla olan dua, hâl ile yapılan duadır. Hâl ile yapılan dua, dua edenin dua ile istediği hususta mutlak olarak ihtiyaç halinde olması ve sıkıntı içinde bulunan kulun başka çaresinin olmamasıdır. Yine sûfilere göre duanın faydası kulun fakr ve ihtiyacını Allah Teâlâ'nın huzuruna arz etmesidir, yoksa Allah dilediğini yapar.⁷¹ Bu minvalde dua ile gerçekleşen bazı olağanüstü olaylar tasavvuf klasiklerinde ve menâkıbnâmelerde sıkça anlatılmıştır. Bizim burada inceleyeceğimiz konu ölmüş hayvanların dirilmesidir. Kuşeyrî, keramet başlığı altında ölmüş hayvanların dirilmesiyle ilgili üç olay nakletmiştir. Birincisini anlatan Muhammed b. Said Basrî'dir. Kendisi Basra sokaklarında yürürken devesi ölen bir bedevînin şöyle dua ettiğine şahit olur: "Ey her sebebin sebebi, ey sebepleri yaratan, ey arama halinde olanların efendisi ve ümidi! Kaybettiğim devemi iade et de semeri ve yükümü taşıyın." Dua biter bitmez deve, sırtında yükü olduğu halde tekrar ayağa kalkmıştır.⁷² Buna benzer bir olayı Hücvîrî de nakletmiştir.⁷³ Burada duasıyla devesi dirilen kişi meşhur bir sûfî değil, bir bedavidir.

İkinci olayı İbn Ebû Ubeyd Busrî şöyle anlatmıştır: "Babam gaza için bir müfreze ile sefere çıktı. Sefer esnasında bindiği tay ölünce: 'Ya Rabb!

71 Abdulkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2003), 351-358.

72 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 599-600. Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 248.

73 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 376.

Büsrâ'ya yani kasabama dönebilmem için şu tayı emaneten bana ver.' diye dua etti. Dua sonunda tay ayağa kalktı.⁷⁴

Ölü bir hayvanın dirilmesiyle ilgili üçüncü olayı Ebû Sebre anlatmıştır: Adamın biri Yemen'den yolculuğa çıkmış, yolda eşiği ölmüştür. Abdest alıp iki rekat namaz kıldıktan sonra dua etmiş ve duanın hemen akabinde eşek ayağa kalkmış ve kulaklarını oynatmaya başlamıştır.⁷⁵ Benzer bir dirilme olayı Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî hakkında anlatılmıştır.⁷⁶

Bu dirilme hadiselerinde ortak olan nokta hayvanlara çok ihtiyaç duyulduğu anlarda ölmeleri, sahiplerinin ve duası makbul olanların kaldıkları bu zor durumlardan kurtarması için Allah'a içten bir yakarıyla dua etmeleri neticesinde hayvanların tekrar dirilmeleridir.

Hallâc-ı Mansur'un bir papağanı dirilttiğini Câmî, anlatmıştır. Hallâc, papağanın sahibine Allah'ın izniyle onu diriltmesini isteyip istemediğini sormuş, adam da dirilt deyince Hallâc bir el işaretiyle papağanı diriltmiştir.⁷⁷ Yine Abdülkâdir Geylânî'nin horoz kemiklerine: "Allah'ın izniyle kalk (canlan)!" demesi neticesinde horozun dirilmesi olayı tasavvuf tarihinde meşhurdur. Geylânî burada meseleyi açıklarken nefisle mücadele ve riyazete dikkat çekmiştir.⁷⁸ Hacı Bektâş-ı Velî de kendisi için kesilen çok sayıda kuzunun kemiklerini kendi derileri içerisine koydurmuş aynı şekilde hayvanların başı ve ayakları da bir damın içine bırakılmıştır. Hünkâr, iki rekat namaz kılıp dua etmiş kuzular tekrar canlanmışır.⁷⁹ Benzer bir kerameti, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferine giderken orduya yemek ikram eden Çoban Baba'nın gerçekleştirdiği anlatılmıştır. O da yemekten sonra kemikleri koyunun derisi içerisine koydurur ve dua etmesiyle birlikte koyun canlanır.⁸⁰ Görüldüğü gibi bu dirilme anlatılarındaki ortak yön, ibadet, Allah'ın iznine yapılan vurgu ve müstecâb duadır.⁸¹

74 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 600.

75 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 601.

76 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 432-433. Ali b. Vehb'in duasıyla ölmüş bir ineğin dirilmesi olayı için bk. es-Serrâc, *Tuḥfâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 198.

77 Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*, 298.

78 Ebû'l Hasan, *Behcetü'l-Esrar Menakıb-ı Abdükadir Geylânî*, 82.

79 Gölpinarlı, *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, 70-71.

80 Dursun Ayan, *Çoban Baba Menkıbesi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017), 12-13. Kemiklerden diriltme şeklindeki keramet örnekleri için bk. Yüce, *Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*, 75-82.

81 Burada naklettiğimiz dirilme olaylarının benzerleri ve konuyla ilgili yorumlar için bk. Berna Kolot, "Kutsal Kitaplardan Menakıbnamelere Yansıyan Bir Motif: İnsan veya Hayvan Diriltme", *Folklor Akademi Dergisi* 5/3 (2022), 705-709.

Bu olayların verdiği mesajlar canı veren de Allah'tır alan da Allah'tır. "Ö ölüden diriye çıkartır, diriden de ölüyü çıkartır."⁸²

5. Hayvanlar Bağlamında Kerametın Değeriyle İlgili Tartışmalar

Ne kadar harikulade olsa bile kerametler neticede sûfiler tarafından temkinle karşılanmış ve farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Anlamından ve bağlamından kopartılarak kerametçilik yapmaya karşı çok sert ifadeler kullanmışlardır. Çünkü "keramete fitne ihtimali, gurur ve riya karışabilir. Yine onlara göre kerametlerden bahsetmek ve onun peşinden koşmak, şirk-i hafinin ta kendisi olan mâsivâyâ yönelmektir."⁸³

Serrâc, keramet bahsinde Ebû Hafs'ın yaşadığı şöyle bir olay anlatmıştır: Arkadaşlarıyla birlikteyken önlerine bir ceylan gelip diz çöker. Bunun üzerine Ebû Hafs ağlamaya başlar. Neden ağladığı sorulunca "Siz etrafıma toplanıp oturunca bir koyunum olsa da kesip size ikram etsem diye içimden geçirmiştim. Akabinde ceylan geliverince kendimi Firavun'a benzettim. O da Allah'tan Nil nehrini kendisiyle birlikte (ters) akıtmasını istemiş, Allah da akıtmıştı. Bunun için ağladım, söylediğim sözün bağışlanmasını isteyerek ceylanı serbest bıraktım."⁸⁴

Bu olaydan anlaşıldığı kadarıyla Ebû Hafs, dünyalık bir nimete, arzu ettiği anda kavuşmasından dolayı kendisini Firavun'a benzetmiştir. Ebû Hafs koyun etini arkadaşlarına ikram etmek yani cömertlik niyetiyle talepte bulunmuştur. Arada çok büyük farklar bulunmaktadır. Diğer taraftan Ebû Hafs, ağlayarak ve içinden geçeni dile getirerek sırrını ifşa etmiştir. Hem talep etmiş, talebi gerçekleşince de bundan pişman olup ağlamış ve kendisini Firavun'a benzetmiştir.

Şimdi inceleyeceğimiz olayda ise yine bir et yeme talebi ve bu isteğin hemen gerçekleştiğini öğrenmekteyiz. Kuşeyrî'nin keramet bahsinde aktardığı bu olayı Ebû İbrahim Yemânî anlatmıştır. Buna göre içlerinde İbrahim b. Edhem'in de bulunduğu bir topluluk birlikte yolculuk

82 er-Rûm 30/19.

83 Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf: İslam'da Manevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 261-262.

84 Serrâc, *el-Lüma'*, 282; Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 318. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 364.

yaparken bir ateş yakmışlar, içlerinden biri: “Ateş ne güzel kor oldu, et olsa da kızartsak!” demiştir. İbrahim b. Edhem: “Allah bunu size yedirmeye kâdirdir.” şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bu esnada bir arslan, bir dağ keçisini kovalayarak yanlarına kadar getirmiştir. Keçi, topluluğun yakınına düşmüş ve [kendisini kesmeleri için] boynunu uzatmıştır. İbrahim b. Edhem: “Şunu kesiniz, Allah bunu yiyesiniz diye size gönderdi.” demiştir. Keçiye kebab yapıp yerlerken arslan da onları seyretmiştir.⁸⁵ İbrahim b. Edhem, bu ikramı yapanın Allah Teâlâ olduğunu vurgulamış ve meseleyi Ebû Hafs gibi değerlendirmemiştir.

Kerametın izhar edilmesi ve bir yönden meydan okuma şeklindeki bir olay Serrâc’ın *el-Lüma*’sında şöyle yer bulmuştur: İbn Atâ, Ebû’l-Hüseyn en-Nûrî’den naklen şu olayı anlatmıştır: “Nefsimde keramet türü bir şey vardı. Çocuklardan bir kamış aldım. İki kayık arasına durup: ‘İzzetine ant olsun ki eğer üç rıtl ağırlığında bir balık çıkmazsa kendimi suya atacağım.’ [dedim.] Biraz sonra üç rıtl ağırlığında bir balık çıktı. Bu olayla ilgili haber Cüneyd’e ulaşınca o: “Aslında ona kendisini ısırarak zehirli bir yılan çıkmalıydı.” demiştir. Serrâc, Cüneyd’in sözünü şu şekilde yorumlamıştır: Bir yılan çıkıp onu soksa dînî bakımdan bu ona daha az zarar verirdi. Çünkü birincisinde büyük bir fitne, yılanın ısırmasında ise kendisini temizleme ve bir kefarettir.⁸⁶ Uludağ, Nûrî’nin bu olayını kendi halini tartmak ve Hak Teâlâ’ya naz etmek için keramet göstermeye kalkışmak şeklinde yorumlamıştır.⁸⁷ Yine Cüneyd’in konuyla ilgili bir değerlendirmesi de şöyledir: “Öyle insanlar vardır ki yakîn sayesinde su üzerinde yürümüşlerdir. Fakat (su bulmak için keramet göstermeyip) susuzluktan ölen, yakîn bakımından onlardan daha üstündür.”⁸⁸ Cüneyd, kerametın bir gösteri ve iddia şeklini almasını, yılan sokmasından ve hatta ölümünden bile daha tehlikeli bir hal olarak yorumlamıştır.

Meydan okuma şeklindeki başka bir keramet olayını Câbir er-Rahbî şöyle anlatmıştır: Kendisini kerametler konusunda red ve inkâr eden Rahbe halkına, üzerine bindiği bir arslanla gidip: “Allah’ın evliyâsını yalanlayanlar nerede?” diye sorunca halk bundan sonra Câbir hakkında

85 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 593; el-Yâfiî el-Yemenî, *Ravdu’r Reyâhîn fî Hikâyâtî’s Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 451-452. Bu olay Yâfiî’nin eserinde ceylan değil deve şeklinde geçmektedir.

86 Serrâc, *el-Lüma*, 282. Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ İslam Tasavvufu*, 319. Isbehânî, *Hilye*, 8/382; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, 428.

87 Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, 302.

88 Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, 265.

dedikodu yapmayı bırakmışlardır.⁸⁹ Eğer olay tam olarak burada yazıldığı şekliyle gerçekleştiyse Câbir, kendisini Allah'ın velisi olarak ilan etmekten imtina etmemiştir. Allah'ın veli kuluna böyle bir iddia ve meydan okuma ne kadar yakışır, tartışılır. Prensipte olarak veli, kerametini izhar etmekle ve halka meydan okumakla yükümlü değildir. Bilakis, kerametın gizlenmesi makbuldür. Nitekim Hücûrî'ye göre mucizelerin gereği açıklamak, kerametlerin sırrı gizlemektir. Mucizenin semeresi başkasına, kerametın sonucu yalnızca sahibine aittir.⁹⁰

Bu konuda Bâyezîd-i Bistâmî'nin başından geçen bir olayı nakletmekte fayda olabilir. Bayezid'e pirin kimdir diye sorulunca yaşlı bir kadındır, cevabını vermiştir. Kendinden geçmiş bir halde sahralarda dolaşırken un dolu bir heybeyle yanına gelen yaşlı bir kadın Bâyezîd'den heybeyi sırtına kaldırmasını ister. Bâyezîd takatsiz bir halde olduğundan bir arslana işaret eder, arslan da heybeyi kadının sırtına yükleyiverir. Bâyezîd kadına: “Şehre gidince kimi gördüğünü söylersin, ben kim olduğumun bilinmesini istemiyorum.” der. Kadın: “Avanak bir zalimi gördüm.” derim deyince Bâyezîd bunun nedenini sorar. Kadın, arslanın yükümlü olmadığını, Allah'ın yükümlü kılmadığı bir varlığı Bâyezîd'in yükümlü kılmasından ötürü zalim olduğunu ifade etmiştir. Bunlara ilaveten halkın arslanın sana itaat ettiğini ve keramet sahibi olduğunu bilmelerini de istiyorsun bu tam bir avanaklıktır, şeklinde Bâyezîd'i derinden sarsan bir konuşma yapmıştır. Bâyezîd bunun üzerine tevbe ettiğini, en üstten en alta indiğini söylemiş ve “Benim pirim işte bu sözdü!” demiştir.⁹¹ Bu olayda yaşlı kadın aracılığıyla verilen mesajda suri/kevnî kerametın mahzurlu yönlerine dikkat çekilmiştir. Öncelikle insanın hizmetinde olması gerekmeyen bir hayvana haksızlık yapıldığı ve bu kerameti insanların bilmesinin tasavvuf yolunda doğru bir yaklaşım olmadığı biraz da iğneliyici bir üslupla ortaya konulmuştur.

İbn Sînâ (öl. 428/1037), Ebü'l-Hasen Harakânî'yi (öl. 425/1033) ziyarete gittiğinde yükünü bir arslanın taşıdığını görmüş. Şeyhe durumu sorunca şeyh, hanımının bazı kırıcı sözlerine sabretmesi nedeniyle böyle

89 Kuşeyrî, *er-Risâle*, 581; el-Yâfî el-Yemenî, *Ravdu'r Reyâhîn fî Hikâyâtî's Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 512.

90 Hucvirî, *Kesfu'l-mahcûb*, 455.

91 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 185.

bir kerametın kendisinde meydana geldiğini ifade etmiştir.⁹² Bu olayda vahşi bir yırtıcının sabır nedeniyle bir veliye hizmet etmesi mesajı verilmiştir. Harakânî kerametinin sebebini açıklamış ve başkasının görmesinden rahatsız olmamıştır. Harakânî, bir önceki olayda olduğu gibi arslana yükümlü olmadığı halde iş yaptırmayı bir zulüm olarak değerlendirmemiştir.

Bir arslanı cezalandırmak amacıyla ona yük taşıma hikayesini Şeyh Ebu'l Gays el-Yemenî anlatmıştır. Şeyh, odunlarını taşıyan katırı parçalayan bir arslana odunları yüklemiş, şehre kadar odunları ona taşıtmış sonra da onu salıvermiştir.⁹³ Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Şeyh, madem arslana bu kadar hükmedebilecek bir güce sahip öyleyse neden arslanın eşeği öldürmesine izin vermiştir? Bu olay göstermektedir ki veli, her istediğini her zaman yapabilmek kudret ve iradesine sahip değildir.

Diğer bir keramet olayı Hayru'n-Nessâc'ın dokuma ücretini almasıyla ilgilidir. Bir yumak dokuduğu kadın: "Ücretini seni bulamazsam kime vereyim?" diye sormuş, Nessâc da: "Dicle'ye atıver!" demiştir. Kadın parayı nehre atmış, balıklar bu paraları Hayru'n-Nessâc'a getirivermişlerdir.⁹⁴ Olayı duyan bazı şeyhler bu durumdan hoşnut olmamışlar ve bu kerametın bir oyuncak ve Nessâc için bir hicab işareti olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Olayı nakleden Attâr, bunun Nessâc için bir hicab olmadığını Hz. Süleyman'ın halinin de böyle olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵ Burada Attâr, bir veli ile bir peygamberi kıyaslamış olmaktadır. Görüldüğü üzere aynı olayı farklı mutasavvıflar birbirinden çok farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlamışlardır.

Bayrâmî Şeyhlerinden Hüsam Efendi, bir dervişini kırk günlük erbaından sonra bir hizmete gönderir. Derviş yolda giderken ölü bir kuş bulur, eline alır ve "İsa Peygamber nefesiyle ölüler dirilir, biz de erbaân çıkardık, gece gündüz zikir yaptık. Acaba nefesimizle bu kuş dirilir mi?" diye içinden geçirir ve kuşa üfler, kuş canlanıp uçar gider. Bunun üzerine kendini beğenme hali içerisinde Hüsam Efendi'ye gelerek olanları anlatan bu derviş şeyh kovar ve kırk gündür ona bir kuşu diriltmesi için riyazet

92 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 597.

93 Yâfi el-Yemenî, *Ravdu'r Reyâhîn fî Hikâyâtî's Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*, 512-513. Benzer bir olay Ebû Medyen Mağribî hakkında anlatılmıştır. bk. es-Serrâc, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, 250-251.

94 İsbehânî, *Hilye*, 8/493-494; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 496.

95 Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 496.

yaptırmadığını söyler.⁹⁶ Bu olayda riyazet ve mücahede neticesinde elde edilen manevi kazanımların keramet talebine vesile kılınmaması gerektiği mesajı verilmiştir. O halde sûfî niçin seyr u sülûk ettiğini önceden iyi bilmeli, niyetlerini tashih etmeli ve sülûkun sonunda yaşanması muhtemel hallere karşı tedbirli olmalıdır. Bu olayda belirtildiği gibi şeyhler de müridlerinin hallerini yakından takip etmeli ve onların niyetlerini tashih etmelerine yardımcı olmalıdırlar.

Sonuç

Bu çalışmada, ilk dönem tasavvuf kaynaklarından hareketle ele alınan hayvanlarla ilgili kerametlerin sonraki dönemlerde yazılan menâkıbnâmelerde de benzer şekilde devam ettiği görülmüştür. Yalnızca hayvan şekline dönüşmek ve hayvanları taş haline getirmek motiflerinin ilk dönemlerde bulunmadığı tespit edilmiştir.

İlk kaynaklardan itibaren kerametler, belli başlı tasavvuf kavramlarıyla ilişkilendirilmiş ve genel itibarıyla Allah'ın gücü, izni, yardımı, dualara icabetine dikkat çekilmiştir. Bu manada iman, sabır, takva, tevbe, zühd, verâ, riyazet, murâkabe, mücâhede, zikir, semâ, îsâr, fütüvvet, cesaret, tevekkül, velâyet, edeb, dua vb. tasavvufî kavramlar, hayvanlar aracılığıyla hatırlatılmıştır. Yani hayvanlar bu olaylarda bazen bir uyarı vesilesi olmuşlar ve hem olayı yaşayan sûfîler hem de bunları bize aktaran müellifler olayları tasavvuf terimleriyle ilişkilendirip açıklamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu kerametleri/olayları bu tasavvuf kavramlarını görmezden gelerek sadece veli kültü ve gücü yönünden okumaya çalışmak eksik bir değerlendirme olur kanaatindeyiz.

Bu anlatılarda hayvanlar bazen Allah'ı hatırlatan bir uyarıcı olmuşlar, bazen hayatın anlamı ve varoluşsalık hakkında sorular sorarak insanların tevbe ve takva yoluna yönelmesine vesile olmuşlardır. Dolayısıyla bu tip olaylar peşin peşin sadece bu kişilerin büyüklüğünü gösteren veriler olarak yorumlanmamalıdır. Bazı olaylarda avlanma gibi meşru işler sûfîler tarafından terk edilmiş, bazı sûfîler ise bunda herhangi bir sakınca görmemiştir. Bazı olaylarda hayvanlar, kendilerine yapılan haksızlığı insanların yüzlerine söylemişler, bazen de insanlara çeşitli zorluklar çıkararak

96 Hamarat, *Bayramiye Tarikatı Menakıbı Hacı Bayram Veli ve Halifeleri*, 68.

insanların gafletini dağıtan roller üstlenmişlerdir. Yine kendilerini feda ederek insanların canını kurtaran hayvanlar da bir uyarıcı gibi îsâr konusunda akıldaki kalıcı örnekler olmuşlardır. Bazı olaylardaki hayvanlar, zikir konusu altında değerlendirilmiş, Allah'ı hatırlamaya ve O'nu anmaya vesile olmuşlardır. Bazen onların zikir vesilesiyle insanlara zarar vermediği mesajını okusak da bazı örneklerde de vahşî hayvanların insanlara zarar verebileceğini görmekteyiz. Bazı durumlarda gaflet halinde bulunmanın insanın başına kötü olaylar gelmesine ve canının yanmasına sebep olabileceği görülmektedir. Bazı olaylarda vahşî hayvanların zarar vermemesi, sûfinin Allah'a olan yakınlığına bağlanmıştır. Nefisle baş başa kalmak ise -bu kişi mescitte de olsa- küçük bir sinekten bile rahatsızlığa sebep olmuştur.

Burada incelenen kimi olaylarda vahşî hayvanların zikir, murakabe gibi nedenlerle sûfîlere zarar vermediği görülse de bazı olaylarda da hayvanların insanlara saldırbileceği ve hatta ölümlere sebebiyet verebileceği anlaşılmıştır. O halde özellikle vahşî hayvanlara karşı her zaman temkinli ve tedbirli olmakta fayda vardır. Bazı olaylarda ise sûfîler hayvanlarla konuşarak onları zararsız hale getirmişler bazen de vahşî hayvanlar sûfîlerin hizmetinde bulunmuşlardır. Buna benzer olaylar velilere gösterilmesi gereken hürmeti hatırlatan olaylar olarak değerlendirilmiştir. Bazı olaylarda ise velilerin her istediklerini her zaman yapamadıkları yönünde örnekler mevcuttur. Bazı tehlikeler karşısında aynı sûfinin korkup korkmamakla alakalı farklı zamanlarda farklı tepkiler verdikleri de olmuştur. Neticede bunlar, sûfîlerin insânî yönünü ortaya koyan örnekler olarak değerlendirilebilir.

Bazı olaylarda kimi sûfîler, vahşî hayvanlardan korkmamayı iman, ihlas, hayâ, emn ve tevekkülle ilişkilendirmiş, kendileriyle arkadaşlık yapmanın şartı olarak yırtıcı hayvanlardan çekinmemeyi şart koşmuşlardır. Bazı sûfîler bu cesareti ve hayvanlara olağanüstü tesiri, batın-zahir meselesi olarak yorumlamış, zahirdeki eksikliğe rağmen velayetin kerametine ulaşabildiklerinden dolayı, batın ilminin zahir ilimlerden daha üstün olduğu şeklinde mesajlar vermişlerdir. Yanlış anlamalara ve zahir ilimlerin değerinin hafife alınmasına neden olabileceği gerekçesiyle böyle olaylara ihtiyatlı yaklaşmakta fayda vardır. Öteki türlü kerametler amaç, zahiri ilimler değersiz sonucuna ulaşma tehlikesi her zaman mevcuttur. Nitekim bir salık seyr u sülûku neticesinde ölü bir hayvanı diriltse bile niyetinin

değişmesi nedeniyle bu hal onun seyr u sülûkunda hedefe ulaşamadığını, Allah’a ulaşmak yerine dünyada kaldığını, mâsivâyâ takıldığını gösterir.

Yine bazı olaylarda gördüğümüz üzere duanın gücüyle ölü hayvanlar dirilebilmektedir. Allah’ın izni, iradesi ve kudretini gösteren bu olaylar yaşamın, ölümün ve tekrar dirilmenin Allah’a ait olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, tasavvufta keramet olgusunun özellikle hayvanlarla ilgili anlatılarda dikkat çekici şekilde işlendiği; ancak bu tür anlatıların riyâ, gurur, mâsivâ, iddia ve nefis gibi tehlikelere kapı aralayabileceği gerekçesiyle bazı sûfiler tarafından gizlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acar, Gülsüm. "Klasik Türk Edebiyatı'nda Yılan Metaforu". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 41-56.
- Açıkgöz, Cenk. "Tasavvufi Bir Remiz Olarak Balık: Menkıbelerde Balık ve Tekke Şiirinde Balık Metaforu". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* Ö11 (2022), 356-385.
- Affî, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf: İslâm'da Manevî Hayat*. çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 4. Basım, 2009.
- Akkurt, Muhammed Nurullah. *İslâm Kelâmında Mûcize ve Keramet Dışındaki Hârikulâde Haller*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ayan, Dursun. *Çoban Baba Menkıbesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Bayram, İbrahim. "Ebû İshâk İsferyânî ve Kerameti". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2023), 555-580.
- Bektaş, Kevser. *Mutezile Kelâmında Keramet*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Bursevî, Abdullah Veliyyüdin. *Menâkıb-ı Eşrefzâde Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkıbeleri*. nşr. Abdullah Uçman. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-Üns Evliyâ Menkıbeleri*. çev. Lâmiî Çelebi. İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2009.
- Demirbağ, Mehmet - Aktan, Muhammed Felat. "Molla Kasım Hoca ve Şeyh Muhammed Efendi'nin Menkıbelerindeki Motifler Üzerine". *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)* 11/22 (2024), 1-16.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *el-Lûma' İslam Tasavvufu*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Ebû'l Hasan, Şeyh Nureddin. *Behcetü'l Esrar Menakıb-ı Abdükadir Geylânî*. çev. Şeyh Abdurrahman Hâlis Kerkükî. İstanbul: Onur Kitap, 2013.
- Ferîdûn, Sipehsâlâr Mecdeddîn. *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risâle-i Sipehsâlâr*. nşr. Mustafa Çıpan. İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995.
- Gümüşoğlu, H. Dursun. *Tâcû'l-Ârifîn es-Seyyid Ebû'l-Vefâ Menâkıb-nâmesi Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Can Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Hamarat, Zehra. *Bayramiye Tarikatı Menakıbı Hacı Bayram Veli ve Halifeleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-mahcûb*. çev. İs'âd Abdül-Hâdî Kandil - Emin Abdülmecid Bedevî. Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1980.
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1996.
- İbn Münevver, Muhammed. *Tevhidin Sırları Esraru't-Tevhid fî Makamatı's-Şeyh Ebî Said*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

- İltuş, Cüveyriye. “Sûfî Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Bazı Hayvan Motiflerinin Tasavvufî Açısından Değerlendirilmesi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 305-326.
- İsbehani, Ebu Nuaym. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. çev. Hüseyin Yıldız vd. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015).
- Kara, Ayşe. *Anadolu Efsanelerinde Keramet Sahibi Kadınlar*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kazerûnî, Hacı Hüsam İbrahim b. Muhammed. *Ahmed er-Rifâî Hazretlerinin Menkıbeleri*. çev. Nurettin Bayburtlugil - Necdet Tosun. İstanbul: Semerkand, 2014.
- Kelâbâzî, Ebubekir Muhammed b. İshâk. *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Kelâbâzî, Ebubekir Muhammed b. İshâk. *et-Taarrufli-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2. Basım, 2011.
- Kılıç, Filiz vd. *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Grafiker Ofset Yayınevi, 2007.
- Kılınç İnevi, Nurdan. *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kılınç İnevi, Nurdan. “Kur'an Kaynaklı Keramet Motifleri”. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2019), 94-122.
- Kolot, Berna. “Kutsal Kitaplardan Menâkıbnâmelere Yansıyan Bir Motif: İnsan veya Hayvan Diriltme”. *Folklor Akademik Dergisi* 5/3 (2022), 698-711.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *er-Risâle*. Kahire: Müessesetü dâri's-ş-ş'a'b, 1409.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 4. Basım, 2003.
- Mercan, İsmail Hakkı. *Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 3. Basım, 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1997.
- Pektaş, Mehmet. 13-14. yy. *Menâkıbnâmelerinde Keramet Motifleri Üzerine Bir İnceleme -Kerâmât-ı Ahî Evran, Menâkıbü'l-Kudsîyye, Menâkıbü'l-Ârifîn-*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Sayın, Esmâ. “Tasavvufî Kavramların Anlaşılmasında Hayvan Sembollerinin Önemi”. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/10 (2017), 277-290.
- Sayın, Esmâ. “Tasavvufî Kavramlarla Anlamsal Bağları Açısından Keramet Kavramı”. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 12 (2020), 239-251.

- Serdar, Murat. "Ehl-i Sünnet İnancında Kerametın İmkân ve Vukû'u Problemi". *Bilimname* 19 (Şubat 2010), 25-45.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. ed. Kâmil Mustafa el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2007.
- Serrâc, Muhammed b. Ali b. *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Soyak, İsmail Hakkı. "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Muhyiddîn Mehmed-i Dâği Menâkıbı". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2023), 924-961.
- Sühreverdî, Şehabüddîn. *Avârifü'l-Maârif*. tsh. Muhammed Abdülaziz Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. baskı, 2016.
- Şavluk, Hikmet - Hacak, Hasan. "Gazzâlî Özelinde Eş'arîlere Göre Duyusal Bilginin Zaruri Oluşu ve Hissî Kerametın İmkânı". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 11/22 (2024).
- Şevkî Çelebi. *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî*. ed. Mustafa Kara. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Taşğın, Ahmet. *Dediği Sultan ve Menakıbı-Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Taşğın, Ahmet. *Horasandan Balkanlara Ulaşan Eren Koyun Baba ve Menakıbı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Turan, Hasan Sefa. *Müttekaddimîn Dönemi Ehl-i Sünnet Kelâmcılarına Göre Keramet*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Turhan Tuna, Sibel. "Türk Halk Edebiyatı Derslerinde Hayvan Konulu Menkabe Örneklerinin İncelenmesi". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 10/20 (2017), 209-234.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yemenî, Afîfüddîn Ebû's Seâdât Abdullah b. Esad el-Yâfiî. *Ravdu'r Reyâhîn fî Hikâyâtî's Sâlihîn Salihlerin Hikâyeleri*. çev. Ali Rıza Kaşeli - Bekir Sırmabıyıkoglu. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011.
- Yüce, Ayşe. *Evliya Anlatılarında Hayvan Sembolizmi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yünel, Abdurrahman. *Menâkıb-ı Hazreti Üftâde*. Bursa: Celvet Yayınları, 1996.